

O perspectivă sociologică asupra fenomenului Piața Universității și evenimentelor din 13—15 iunie 1990

Acest text a apărut din necesitatea de a oferi un răspuns din perspectiva sociologiei, la ceea ce s-a întâmplat în Piața Universității în perioada 22 aprilie — 13 iunie 1990, precum și la comportamentele colective violente din 13—15 iunie 1990. O astfel de abordare încearcă să completeze și să pondereze imaginile sau discursurile oferite prin mass-media și care se bazează, de cele mai multe ori, pe o anumită cazuistică, pe tratarea evenimentială și mai puțin pe analiza contextului, a situației globale și a caracteristicilor mediului social. În esență încercăm să evidențiem unele trăsături sau caracteristici sociologice ale acestor fenomene sociale postrevoluționare ținând seama de modul în care s-au manifestat ele în realitate și să ne ferim de a cădea în sindromul scenariilor promovate de mass-media.

Iată de ce cred că este necesar recursul la unele teorii ale comportamentului colectiv (al mulțimii) și dinamicii mișcărilor sociale în vederea oferirii unor perspective teoretice mai largi de înțelegere a reacțiilor comportamentale colective, degenerate, pînă la urmă, în adevărate acțiuni de barbarie și vandalism de tip extremist. În dorința de a oferi cititorului câteva elemente teoretice sau repere de sprijin metodologice pentru explicarea a ceea ce s-a întâmplat, facem apel în analiza noastră atît la teoriile din psihologia socială referitoare la comportamentul colectiv, în care accentul este pus pe caracteristicile interne ale mulțimii, considerată ca un organism distinct, cît și la teoriile sociologice privind mișcările sociale și interacțiunea umană, în care se subliniază mai ales condițiile sociale, caracteristicile mediului social care generează sau facilitează activitatea unor colectivități sociale.

În mod sintetic, constatările la care am ajuns pot fi exprimate sub forma a patru propoziții sociologice :

1. Între evenimentele violente din 13—15 iunie și ceea ce s-a întâmplat anterior în Piața Universității există o legătură de tip cauzal.

2. Fenomenul social Piața Universității din perioada 22 aprilie — 13 iunie poate fi definit ca o *mișcare socială de protest*, iar evenimentele din 13—15 iunie ca forme de *comportament colectiv violent*.

3. Specificul mișcării sociale de protest din Piața Universității rezultă în principal din *eterogenitatea socială* a particularităților și nestructurarea unitară a programului.

4. Specificul comportamentelor violente din 13, 14 și 15 iunie rezultă în esență din *contrapunerea violențelor* din 13 a celor din 14 și 15, atît ca *scop* cît și ca *obiect* de acțiune.

Analiza evenimentelor din 13—15 iunie din București ca forme de *comportament colectiv* (înțeles ca un număr mare de oameni acționînd împreună într-o situație extraordinară și căreia nu i se aplică normele

sau codurile obișnuite de comportare) necesită, pentru a putea fi cât mai obiectiv explicate, o raportare la *mișcarea socială* anterioară sub numele de *Piața Universității*. Am putea spune că avem de-a face cu un gen de acțiune colectivă sau de grup care în *prima fază* a luat forma unei *mișcări sociale de protest* iar în a doua etapă am asistat la o formă de reacție colectivă sau *comportament colectiv* care a îmbrăcat haine violente. Legătura dintre cele două etape și tipuri de acțiuni colective nu poate fi negată fie numai datorită faptului că există o anumită continuitate spațială și socială (de actori) comună, ea să nu mai vorbim de faptul că există posibilitatea ca prima etapă să fi determinat, cel puțin într-o anumită măsură, pe cea de-a doua. Desigur că această evoluție sau mai degrabă involuție a mișcării sociale se putea să nu fi fost conștientizată atunci sau, dacă a fost o manipulare strategică, să nu fi fost realizată neapărat de către nucleul central (conducerea formală) a colectivității de oameni din Piața Universității.

Etapa I. Piața Universității, o mișcare socială de protest

După revoluția din decembrie, mai exact spus după ce s-a pus practic problema legitimării prin alegeri libere a unei noi structuri a puterii, în orașul București și într-o măsură mai mică în alte orașe precum Timișoara, Constanța, Cluj, Brașov, Sibiu, Iași etc. au apărut anumite forme de protest social. Din punct de vedere sociologic ele apar ca normale, știut fiind faptul că orice revoluție este urmată de o perioadă de confuzie și incertitudine când lupta pentru putere se intensifică iar noua structură a puterii încearcă să devină legitimă.

De o relevanță socială deosebită este ceea ce s-a petrecut în București unde se poate vorbi, în sens sociologic, de o *mișcare socială de protest*. O mișcare socială este definită ca un număr mare de oameni diferiți care acționează împreună, pe baza unor obiective comune, în vederea producerii sau blocării unei schimbări sociale sau culturale. Ea este mai bine organizată și mai clar orientată spre scop decât forma de comportament colectiv.

Mișcările sociale de protest sînt acele forme de acțiune colectivă care au drept scop schimbarea anumitor condiții sociale existente sau, cel puțin, opoziția față de o anumită evoluție socială. Dacă mișcarea socială revoluționară, de larg consens social, care a avut loc în decembrie a pus problema schimbării conducerii politice și reconstruirii pe baze noi a unei întregi societăți, prin eliminarea vechilor instituții și înlocuirea lor cu altele, democratice, mișcarea de protest ulterioară a apărut ca o reacție firească a unei părți a populației, dornică să schimbe rapid întreaga structură de putere, la menținerea unor structuri prin care se credea că poate continua sau chiar reveni vechiul sistem.

Datele privind modul de transformare a spațiului cuprins între Universitate și Hotelul Intercontinental într-un spațiu social de protest sînt relativ cunoscute, inclusiv sub forma sa de organizare și rezistență. Prezintă însă o anumită importanță, cel puțin din perspectivă teoretică, cunoașterea caracteristicilor acestei „piețe” ca mișcare socială de protest. Din punct de vedere empiric această mișcare a început sub forma unei demonstrații de protest organizate de către un partid împotriva puterii

constituite după revoluție, mai exact împotriva hotărârii acestei structuri de putere de a se transforma într-un partid politic care să candideze în alegeri, păstrând în același timp, în mare parte, puterea politică. În perioada următoare ocupării pieței universității de către o parte a demonstranților și după nesatisfacerea revendicărilor prin dialog cu guvernul și mai ales în urma aprecierii lor oficiale ca „golani”, numărul populației de aici a crescut considerabil, de la câteva zeci la câteva mii de persoane în unele momente ale zilei, mai ales seara. Populația care se aduna zilnic în această piață (numărul celor permanenți reducându-se simțitor, peste noapte de obicei la câteva zeci de oameni) forma un mozaic social în care ponderea o dețineau tinerii, mai ales studenții și elevii („golani”) dar numărul celor fără ocupație sau cu ocupația socială de a participa la această manifestație nu era nesemnificativ. Preocuparea generală a oamenilor adunați aici în timpul zilei era discutarea evenimentelor politice care aveau loc, existând în acest sens diferiți „lideri” care ofereau explicații, argumente, fapte, chiar invitații la videofilme pentru cei interesați. La anumite ore în piață apăreau unele personalități ale vieții culturale și sociale care țineau expuneri referitoare la ceea ce s-a întâmplat și la drumul ce ar trebui urmat, aceste prezentări fiind, în esență, împotriva structurii de putere existente. Nu au lipsit nici emisiunile muzicale cu nuanțe politice când o parte din public cânta de obicei cântece anticomuniste. La această populație activă din punct de vedere al protestului social, în care pot fi incluși și cei care declarase greva foamei (o forță de protest care poate fi inclusă în această mișcare dar merită o analiză comportamentală) se adăugau o mulțime de oameni curioși precum și o serie de speculanți, organizatori de jocuri de noroc etc., cu teren de acțiune spre exteriorul pieței și în pasajul subteran. Piața era dotată și cu un material propagandistic corespunzător din care nu lipseau microfoanele, lozincile (în general anti-comuniste, antisecuriste și împotriva președintelui consiliului provizoriu care se afla la conducerea țării).

De ce această „piață a universității” sau „Golania” (denumire derivată de la cei care, de această dată, se autodefineau „golani”) poate fi considerată o mișcare socială de protest (cu ecouri largi în țară și străinătate)? Este necesară pentru aceasta îndeplinirea câtorva condiții, dintre care patru sînt în general acceptate. Pe baza studierii, prin observare directă, relativ sistematică a ceea ce se întîmpla în piață precum și în urma interviurilor cu unii participanți și analiza prezentărilor din presă se poate spune că majoritatea oamenilor care au participat regulat la această mișcare aveau anumite îndoieli, nemulțumiri, insatisfacții, teamă etc. față de structura puterii existente în stat atît înainte cît și după alegeri (este adevărat, numărul acestora a scăzut după alegeri). Această insatisfacție poate fi considerată o *primă condiție socială* necesară care a facilitat mișcarea în piață. A *doua condiție* îndeplinită este legată de faptul că acești oameni nemulțumiți aveau prin această piață, posibilitatea de a *comunica direct* unul cu altul. A *treia condiție* realizată se referă la faptul că sistemul puterii se dovedea a fi *relativ vulnerabil* (absența relativă a represiei) și exista deci *șansa rațională de succes*. În fine mișcarea avea anumite *resurse* adecvate pentru a se dezvolta, respectiv conducători, suporteri, mijloace materiale, ceea ce presupune respectarea celei de a *patra condiții*.

Întrunirea unor astfel de condiții (îndeplinirea unei singure condiții nefiind suficientă) face posibilă, cel puțin așa demonstrează unele studii de specialitate întreprinse în acest sens în SUA, cum sînt cele elaborate de sociologii Blumer, Tilly, Zald, Smelser etc., realizarea unei mișcări sociale.

Fundamentul pentru existența mișcării sociale de protest este motivația oamenilor de a acționa astfel. Dintre elementele și factorii care au generat o astfel de motivație în cazul pieții universității cîteva mi se par semnificative.

În primul rînd aș aminti *sentimentul de frustrare* al acestei populații din piață care a menținut constantă starea de insatisfacție. După revoluție oamenii au început să creadă că situația lor se va schimba total, se va îmbunătăți radical, în urma măsurilor anunțate de organul puterii instaurate în decembrie, dar, pe măsura trecerii timpului (în lunile următoare), în ciuda măsurilor de liberalizare luate, unii dintre ei, mai ales tinerii, au început să se îndoiască de aceasta, să simtă că au fost înșelați în așteptările lor sau cel puțin că transformările nu se produc atît de repede cum se dorea, unii întrezărind chiar pericolul potențial de a se reveni sub o formă nouă la vechea situație. Ei credeau că sînt privați de ceea ce erau convinși că merită după revoluție, respectiv de libertatea de a trăi într-o societate necomunistă. Este vorba despre ceea ce în literatura sociologică este denumită *relativ deprivation* (privare relativă, opusă privării totale cînd condițiile de apariție a mișcării sociale sînt mai grele). O continuare directă a acestei situații s-a văzut în soluția cu caracter simbolic adoptată pentru a delimita o zonă liberă, inițial de comunism și apoi de *neocomunism*.

Un alt element al motivației care a facilitat formarea mișcării sociale de protest din Piața Universității se referă la *personalitatea participanților* la această acțiune. Adesea oamenii participă la mișcările sociale pentru că ei se simt izolați și alienați într-o societate de masă tot mai impersonală și tehnicizată. Programul de anihilare a personalității și atomizare socială, existent implicit în politica desfășurată înainte de revoluție, a afectat negativ personalitatea oamenilor, unii dintre ei găsind prin această mișcare o cale de descătușare a *inhibiției individuale și colective* anterioare și în consecință de reducere a anomiei sociale. Prin participarea la o mișcare socială mulți oameni din Piața Universității au găsit o nouă formă de solidaritate și activitate care le permitea depășirea sentimentelor de anxietate, tensiune și inutilitate. Ei nu erau însă interesați de faptul că acțiunea lor putea trezi îngrijorare, tensiune, anxietate etc. în rîndurile populației care nu participa și nu sprijinea o astfel de mișcare dar care nici nu putea face abstracție de ea.

Un alt factor important este cel al *existenței incertitudinii* al necesității și de a o depăși. În general incertitudinea este creată de contradicțiile existente între vorbe și fapte și mai ales între ceea ce *există de fapt* și ceea ce *oamenii doresc să fie*. Se formează astfel noi gînduri și convingeri, unele bazate pe fapte, altele pe zvonuri, așa cum a fost cazul Pieții Universității, care au generat un curent de opinie opus opiniei oficiale, despre care se aprecia că ascunde, cel puțin parțial, adevărul. Este semnificativă în acest sens formarea convingerii printre manifestanții din piață că revoluția a fost „furată”, substituită printr-o lovitură de stat, că scopurile

ei au fost denaturate și că teroarea din 22—25 a fost artificial produsă și dirijată chiar de către cei care au preluat puterea în acele momente (!). Ca în toate situațiile sociale de acest gen, în condițiile lipsei unor date oficiale despre ceea ce s-a întâmplat (în special despre așa numiții teroriști) diferiți oameni au jucat în cadrul pieței diferite roluri, utilizând ca sursă de informație știrile neconfirmate și *zvonurile*. Liderii formali sau informali, dar și mass-media au avut de asemenea un rol important în formarea anumitor convingeri, unele dintre ele corecte, cum erau cele referitoare la menținerea unor structuri vechi, altele cel puțin discutabile, mergându-se pînă acolo încît se „demonstra” oral, cu argumente, rolul hotărîtor regizoral al noului președinte în represaliile din decembrie împotriva populației, ordonate, de fapt, de conducerea vechiului regim. (Consider că o analiză a structurii *zvonurilor* regăsite în piață și a canalelor de circulație ale acestora ar avea o deosebită relevanță psihosocială pentru teoria informației). Dar rolul *zvonului* sau informației care a circulat sub această formă este explicabil și *zvonul* chiar devine o parte normală a vieții sociale în situația în care oamenii doresc o informație care nu li se oferă oficial, cînd realitățile sociale se află într-o situație de criză de tranziție și cînd se pune problema unor alegeri sau opțiuni importante pentru fiecare. Din acest punct de vedere impactul *zvonurilor* a depășit cu mult sfera pieței universității.

În fine, un alt element care a facilitat și a contribuit la menținerea acestei mișcări sociale (în lipsa unui program coerent) a fost dorința demonstranților de a obține o garanție sau dacă se putea chiar un control social asupra drumului de urmat și a consecinței schimbărilor care aveau loc. Proclamația de la Timișoara, care interzicea participarea în alegeri a foștilor nomenclaturiști și securiști răspundeau unui astfel de deziderat al celor din Piață. Evident nu se excludea nici posibilitatea, chiar dacă nu era explicită, a preluării puterii politice. Neacordarea de către noua conducere unei atenții favorabile și lipsa de sollicitudine pentru un dialog direct a creat multora dintre manifestanți și nu numai lor teama că noua democrație în curs de înfăptuire este în pericol, situație în care se considera că mișcarea socială era legitimă, chiar dacă ea ar fi luat forma unei noi revoluții.

Evident că de existența acestor premise, condiții sociale speciale, și motivații certe, existente mai mult sau mai puțin manifest, au încercat să profite anumite forțe politice interne și/sau externe, care doreau fie o destabilizare a țării și preluarea puterii, fie o consolidare a puterii existente. O serie de întrebări rămîn astfel deschise :

— Cine erau aceste forțe? Cine manipula de fapt această mișcare socială (dacă într-adevăr a fost manipulată)? Este vorba despre unele partide de opoziție sau despre o parte a fostei securități? Este vorba despre factorii care dețineau puterea în interior și încercau să găsească soluții decisive pentru a și-o consolida sau despre forțe din afară care doreau destabilizarea României și o structură de putere mai favorabilă lor? În ce măsură au acționat forțe diferite în ziua de 13 și în zilele de 14—15? Este adevărată concluzia unui studiu publicat de Vl. Tismăneanu conform căruia pe data de 13 iunie violențele au fost coordonate de forțele securității integrate armatei (care viza o lovitură militară de stat) iar cele din 14—15 iunie de către forțele de securitate credincioase noii puteri și

președintelui Iliescu? La fel de incerte sînt și răspunsurile la întrebările referitoare la scopul sau țelurile mai mult sau mai puțin manifeste ale acestor forțe ascunse. Era obiectivul înlăturarea rapidă a comunismului sau numai a candidatului cu șanse la președinția țării? Era miza numai alegerea unui candidat sau partid anume sau era pusă la mezat chiar țara (sau cel puțin o parte a acesteia)? Să fi fost scopul acela de a dobîndi o democrație adevărată sau numai obținerea unui post de televiziune independent (așa cum pînă la urmă, se solicita de către greviștii foamei din piață)? Desigur că posibilitatea existenței mai multor interese nu este exclusă, ci dimpotrivă. Dar indiferent de răspunsul care s-ar oferi unor astfel de întrebări, la care pot fi adăugate și altele, este cert că forțele care au încercat să manipuleze sau să beneficieze de existența acestei mișcări sociale de protest ca și cele de ordine care au fost puse să o anuleze prin forță au contribuit la generarea evenimentelor din 13—15 iunie, respectiv la transformarea situației în comportamente colective violente.

Etapa a II-a. Evenimentele din 13—15 iunie, forme ale comportamentului colectiv violent

Mișcarea socială de protest din Piața Universității a cunoscut un pattern de evoluție similar acțiunilor de acest gen care au avut loc în alte părți ale lumii. După *aparitiie* a urmat *organizarea* (recrutarea de noi participanți, inclusiv din provincie, atragerea atenției mass-mediei, marșuri de protest, campanii de revendicări precum Proclamația de la Timișoara, boicotul circulației în acea zonă, încălcarea anumitor reglementări legislative) apoi încercarea de *instituționalizare* (crearea de organizații oficiale și structuri birocratice pentru a realiza programul mișcării nu s-a realizat decît într-o măsură foarte mică, respectivele asociații sau ligi nereușind să devină părți de largă cunoaștere în structura normală a societății și nici să modifice legislația în vigoare) și, în fine, *declinul*. Declinul mișcării sociale din Piața Universității este multiplu determinat. Dintre motivele mai importante amintim: efectul psihologic al ponderii mari a populației care în alegerile pentru președinție și parlament au votat altfel decît ar fi dorit „Piața” (neconfirmînd cifrele anunțate în piață privind numărul aderenților pentru Proclamația de la Timișoara), retragerea după alegeri, cel puțin formală, a unor intelectuali sau lideri din piață, inclusiv a unei părți a studenților; apariția unor contradicții între grupurile din piață (ca de pildă între studenți, asociația 16—21 decembrie, participanții la greva foamei) și chiar a unei desidențe interne; pierderea, cel puțin parțială, a suportului intelectual și se pare chiar material pentru a continua acțiunea sub această formă. Ajunsă în această fază de declin mișcarea se afla în fața unei dileme: autodesființarea sau menținerea sa printr-o încercare disperată bazată pe forță. De altfel, nu de puține ori în astfel de cazuri, mișcările sociale sau oponentii lor s-au transformat în *terrorism*, așa cum rezultă din studiile specialiștilor americani ai domeniului Oakely și Yenkin. De fapt terorismul nu reprezintă altceva decît un mod de utilizare a violenței ca mijloc de intimidare bazată pe teamă. (În general el este realizat fie de către organizații clandestine fie de către unele guvernamentale.)

În cazul Pieței Universității mișcarea socială s-a transformat în 13 iunie într-un comportament colectiv violent (deși între cele două forme de acțiune socială granițele sînt flexibile, sferele lor intersectîndu-se).

Inițial atacul a fost îndreptat împotriva organelor de ordine care, în dimineața respectivă au seos cu forța participanții din piață și păzeau acel spațiu, și apoi împotriva unor clădiri care adăposteau importante instituții de stat : Poliția Capitalei, Ministerul de Interne, Serviciul Român de Informații, Televiziunea. N-au lipsit nici actele de vandalism împotriva unor magazine, autoturisme, autobuze etc.

Comportamentul colectiv din 13 iunie prezintă unele caracteristici cunoscute ale acțiunii violente a mulțimii în astfel de situații, particularități regăsite în teoria mulțimilor lui G. Le Bon și în cele ale interacționismului social ale lui Blumer, Smelser etc. Cîteva elemente mi se par relevante în acest sens.

Pentru ca, în cadrul unei colectivități, să fie indus un comportament de grup este necesar să existe o situație reală, un climat social propice, o *permisivitate socială* care să faciliteze apariția acestei forme de acțiune comună. Aceasta s-a reflectat în cazul Pieței Universității prin ostilitatea produsă participanților și adepților mișcării de aici, de măsura luată de organele de ordine privind eliberarea prin metode agresive a spațiului de reuniune din piață, de anumite emoții exprimate fie prin teama celor din piață față de ceea ce urmează să se întîmple în urma arestării demonstranților, fie prin bucuria altora generată de convingerea că se stabilește ordinea, liniștea și se redă spațiul respectiv circulației normale.

În acest context prima formă de violență colectivă s-a produs prin încercarea de molestare a cordoanelor de polițiști care blocau intrările în Piața Universității. Balanța confruntării dintre organele de ordine și mulțimea adunată pentru a le ataca a înclinat, în după amiaza zilei respective, în favoarea acesteia din urmă. Acest lucru a fost posibil, pe de o parte, datorită faptului că numărul celor care atacau organele de ordine a crescut (lor asociindu-li-se o parte a celor reținuți peste noapte în Piața Universității și eliberați în cursul zilei de 13), mijloacelor de atac folosite (în principal cărămizi sau pietre de caldarîm și sticle incendiare) iar, pe de altă parte, slăbiciunilor organului de ordine, în mod curios necorespunzător numeric, neexperimentat și slab dotat pentru astfel de acțiuni. Lipsa de eficiență a organului de ordine pentru a restabili liniștea publică în acea zonă este explicabilă în parte prin faptul că forma sa de organizare și acțiune pentru timpuri normale s-a dovedit a fi inadecvată pentru situația de criză precum și prin lipsa de decizie, de acțiune fermă din partea trupelor de ordine. Se pare că indecizia și lipsa de fermitate, slaba cooperare între forțele de ordine angajate în piață se datorează într-o anumită măsură și culpabilizării lor anterioare într-un mod nediferențiat, acțiune desfășurată în principal în Piață (unde, de regulă, organele de ordine erau huiduite și hulite) dar și prin unele mass-media.

Comportamentul violent al acestei mulțimi a fost facilitat și de anumite „provocări” create prin amenințarea de către un grup de oameni a sediului facultății de arhitectură (sub lozinca IMEGHEBE face ordine) dar și prin întîrzierea acțiunilor de intervenție din partea pompierilor și a armatei.

În comportamentul violent al celor care au atacat organele de ordine și anumite instituții de stat se pot distinge două forme de acțiune: unele care păreau iraționale, anarhice, explicabile prin psihosociologia comportamentului colectiv al mulțimii și altele bine gândite și organizate cu calm, explicabile prin modelele de interacțiune socială care au la bază paradigma normelor emergente, teoriile deciziei și jocului.

În primul caz avem de a face cu o parte a foștilor participanți activi în Piața Universității, un grup relativ „nivelat” emoțional sub influența liderilor „balconiști” de acolo. S-a observat că în piață s-au utilizat mijloace adecvate în acest sens precum retorica puternică, repetarea unor elemente considerate esențiale („jos nomenclatura”, „jos comunismul”, „jos Iliescu” etc.), prezentarea incompletă sau îmbogățită a evenimentelor, folosirea inteligentă a simbolurilor, invocarea valorilor morale și puritanismului etc. Astfel de oameni, în special tineri, au ajuns să creadă, să simtă și să se comporte în același mod devenind foarte *sugestionabili* pentru acțiune. Observându-i acționând, aruncând cu pietre, sticle incendiare, răsturnând și dând foc la mașini cu o furie oarbă, ne întrebăm dacă nu se confirmă și în acest caz aprecierile lui LeBon, în ceea ce privește pierderea, în astfel de situații a abilității de a gândi rațional, slăbirea capacităților de a lucra cu idei abstracte despre ceea ce este bine sau rău, adevărat sau fals, diminuarea posibilităților de a percepe exact ceea ce se întâmplă în jurul lor (percepție selectivă). Este cert însă, comportamentul violent al mulțimii era în acele momente sub influența fenomenului de *contagiune emoțională*, provocându-se o reacție în lanț în care fiecare individ copia comportamentul celuilalt. Mai mult chiar s-a putut observa și o amplificare a acestui comportament, o stimulare reciprocă a celor care acționau (comportament definit de H. Blumer ca *reacție circulară*).

În al doilea caz s-a putut observa cum comportamentul violent al unor participanți la evenimentele din 13 iunie (despre care nu se poate demonstra că erau numai dintre cei din piață) nu era deloc sub semnul contagiunii și iraționalității ci se constituia într-o acțiune bine calculată și dirijată (cine erau adevărații lideri de această dată încă nu se cunoaște) existând se pare chiar „o specializare” conștientă în rîndul grupului care acționa.

Nu este de neglijat în acest sens faptul că în timp ce se îndemna la o demonstrație pașnică pentru a menține unitatea motivațională a tuturor participanților („fără violență”, „armata e cu noi”) erau molestate organe de ordine, incendiate mașini, în fața sediului Poliției Capitalei, care să blocheze intervenția pompierilor sau a altor forțe, incendierea și pătrunderea în cunoștință de cauză în acest sediu de unde au fost sustrase arme, dosare, au fost eliberați deținuți etc., amintind unora de puciul legionar din ianuarie 1941 (soldat printre altele cu ocuparea aceluiași sediu al poliției).

Acțiunea de tip extremist, cu note de vandalism, organizată și asupra altor instituții ca Ministerul de Interne și mai ales împotriva Televiziunii a întărit impresia că acest atac a fost pregătit și că pentru aceasta forțele care proveneau din Piața Universității (la care nu au participat, se pare, studenții) erau „instruite”, dotate și poate chiar întărite numericeste. Din analiza acțiunilor concrete reiese că participanții au calculat care

a fost cea mai bună, cea mai eficientă soluție și nu au acționat în mod mecanic. În același timp protagoniștii au urmărit ca acțiunea lor să fie aprobată și de alții, să existe posibilitatea cooperării (astfel de acțiuni sînt explicate în sociologie prin teoria deciziei și a jocurilor). La început tinerilor li s-a cerut puțin, respectiv eliberarea celor arestați. În final se cerea chiar o nouă revoluție, exploatîndu-se tendința oamenilor de a persevera în acțiunea în care s-au angajat.

Au existat, prin urmare, două tipuri de comportament colectiv violent, unul apropiat de cel irațional și altul bine programat. În mod aparent paradoxal aceste comportamente au avut ceva în comun: ele au fost împărtășite, dintr-un motiv sau altul, de către toți cei care, în număr de cîteva mii, au acționat în ziua de 13 și noaptea de 13—14 în orașul București (se pare că anumite acțiuni similare, firave și fără succes, au fost încercate, concomitent și la Tîrgu Mureș). Spun paradoxal deoarece se pare că această mulțime a manifestat și acceptat aceleași emoții și scopuri, fără o judecată critică normală, ceea ce a condus la sporirea pericolului pe care-l reprezentau. În fapt au fost ocupate (în mod surprinzător de ușor, totuși), pentru scurt timp, sediile poliției capitalei și televiziunii punîndu-se în pericol astfel (mai ales că armata a manifestat o anumită încetineală în intervenție, ca să nu-i spunem altfel) chiar puterea instituită prin alegeri democratice. (Oare ce gîndea marea majoritate a electoratului cînd a văzut cum în fața sediului televiziunii se scanda „Ultima soluție, înc-o revoluție?!?!”)

În acest context conducerea țării, prin președintele său, a apelat la sprijinul populației. În timpul nopții de 13—14 iunie acțiunea violentă a fost stopată totuși cu sprijinul armatei, nu fără anumite costuri sociale însă, cuantificate după datele oficiale în cîteva morți (6) și zeci de răniți, la care se adaugă evident pagubele materiale produse.

Răspunsul populației s-a concretizat, în esență, prin reacția violentă a minerilor dar și prin acțiunea pașnică a muncitorilor de la unele întreprinderi (sub forma marșurilor întreprinse pe 14 iunie prin centrul capitalei, în semn de respingere a acțiunilor violente din 13 și de solidaritate cu sosirea minerilor în zona centrală a orașului).

Comportamentul colectiv violent al minerilor din 14—15 iunie, veniți în București „să facă ordine”, deși a apărut ca o reacție de răspuns la evenimentele violente din 13 iunie rămîne totuși, din punct de vedere al modului de acțiune, la fel de condamabil ca și primele, chiar dacă scopul lor a fost altul, de asigurare a liniștii și ordinii. Acțiunea lor s-a soldat, în esență cu molestarea a zeci de oameni (unii dintre aceștia fiind bătuti cu sălbăticie), cu arestarea multor persoane a căror vină nu fusese dovedită de nimeni (chiar dacă se presupunea că unii participase la evenimentele din 13). De asemenea au fost atacate instituții de cultură și învățămînt, sediile unor partide, redacțiile unor ziare bănuite că au susținut demonstrația din Piața Universității, distrugîndu-se bunuri materiale importante.

Comportamentul colectiv violent al minerilor din 14—15 iunie prezintă anumite similarități cu cel al grupului din 13 iunie, în special sub raportul contagiunii emoționale dar și al organizării și acțiunii conștiente folosind anumite mijloace. Dată fiind omogenitatea acestui grup (datorită profesiei, pregătirii, tipului de muncă etc. relativ identice) acțiu-

nile violente bazate pe imitație și stimulare reciprocă s-au dovedit a fi foarte frecvente, mulți dintre ei simțindu-se datori să găsească și să aresteze persoane suspecte etc. Mijloacele utilizate erau și ele specifice actelor de violență, în locul pietrelor, sticlelor incendiare, armelor chiar, fiind folosite de această dată, bitele, securile, lanțurile, cauciucurile cu suport metalic etc. Acțiunea lor nu a fost anarhică, așa cum părea la prima vedere, existând și aici anumite specializări, *anumiți lideri*; aceștia din urmă neprovenind neapărat, din rîndul minerilor, dar care au exploatat tendința acestora de a persevera în acțiunile în care s-au angajat.

Ceea ce deosebește comportamentul colectiv violent al minerilor de cel al celor din 13 iunie nu este atît intensitatea violenței cît asumarea conștientă de către toți cei din prima categorie a unui scop social important, acela de a contribui la menținerea stabilității și liniștii țării. Din punct de vedere psihosocial un astfel de scop era copleșitor pentru o categorie de oameni situați relativ dincolo de luptele politice dar care se găsea de această dată în centrul „lumii”(capitalei) cu misiunea de a salva sau sprijini noua democrație în curs de constituire în România. Ei se simțeau astfel datori să lupte pentru aceasta, convinși că este *nevoie* de ei, nefiind de altfel prima dată cînd au venit sau vroiau să vină în București pentru acest scop. Este și acesta un motiv ca fiecare dintre ei să considere că trebuie să iasă în evidență, să facă acte de vitejie, să nu rămînă în ochii colegilor sau a mulțimii adunate pe străzi niște simpli anonimi. De altfel comportamentul lor a fost influențat și chiar anume orientat de către anumiți indivizi aflați printre ei, dar și de unii din mulțimea care, deranjată și angoasată de ceea ce s-a întîmplat anterior în Piața Universității își manifestă, direct de această dată, sentimentele de nemulțumire indicîndu-le minerilor presupușii „suspecți”, sedii unde se ascund „suspecții”, aprobîndu-le acțiunile, prezentîndu-le anumite ziare și personalități culturale ca fiind autorii morali a ceea ce s-a întîmplat pe 13 iunie. Acordul și sprijinul pentru acțiunile lor regăsite printre bucureșteni i-a încurajat pe mineri, ca să nu spunem că uneori chiar i-a provocat sau determinat în acțiunile lor violente. De altfel populația a reacționat ambivalent. Așa cum rezultă dintr-un sondaj IRSOP, circa 55% din populația unui eșantion reprezentativ la nivel național și-a exprimat acordul cu „venirea minerilor”. În fapt ei efectuau, dar nu în mod legitim și nu cu mijloace adecvate, ei într-o manieră greșită și condamabilă, munca organelor de ordine legitime să acționeze, chiar prin forță dacă era nevoie, pentru a asigura respectarea legilor și autorității statului. Comportamentul minerilor din 14—15 iunie este relativ bine cunoscut, presa în primul rînd fiind de această dată sensibilizată și mai hotărîtă să prezînte publicului cît mai multe amănunte. Evident, nu este exclusă ipoteza manipulării minerilor, cel puțin într-o anumită măsură. Din punct de vedere sociologic însă, această categorie de populație este la fel de legitimă social ca oricare alta, iar condamnarea actelor de violență ale celor cîteva mii de mineri nu trebuie să conducă la blamarea și culpabilizarea acestei categorii socioprofesionale în bloc, ca și a altor grupuri sociale, și nici opunerea ei forțată intelectualității sau studenților, așa cum practic s-a încercat să fie folosită în 14—15 iunie sau cum teoretic a fost prezentată în unele ziare și reviste. Acțiunea lor trebuie văzută și explicată numai în contextul social dat, în legătură cu evenimentele din 13 iunie,

care au anulat tendința de transformare a Pieței Universității într-un cadru social simbolic al orașului de după revoluție și în corelație cu incapacitatea de moment a organelor de ordine de a apăra legitimitatea puterii statului, obținută prin alegeri democratice. Din analiza evoluției sociale a României de după revoluție, mai ales a evenimentelor prezentate, rezultă că exacerbarea protestului social (existent, mai mult sau mai puțin manifest în orice societate) ca și intenția de a-l anihila sînt la fel de periculoase pentru consolidarea și menținerea democrației.

BIBLIOGRAFIE

- ZOLO M. și I. D. McCARTEY (eds), 1972, *The Dynamics of Social Movement: Resource mobilization, Social Control and Tactics*, Cambridge.
- TURNER, R. and L. M. KILLIAN, 1978, *Collective Behavior*, N. I. Prentice Hall.
- BLUMER, H., 1969, *Collective Behavior in Principles of Sociology*, A. Mellung (ed) New York.
- LE BON, G. 1969, *A Study the Popular Mind*, New York.
- FARLAY, I., 1990, *Sociology*, Prentice Hall.
- SMELSER, N. I., 1963, *Theory of Collective Behavior*, New York, Free Press.
- TISMĂREANU, VI., 1990, *Homage to Golanita*, in "The New Republic", July 30, August 6.
- Sondaj IRSOP, *Ce gîndesc oamenii*, Adevărul, Iulie 18, 1990.

DOREL ABRAHAM

August 1990